

Amin Maalouf

El laberint dels extraviats
Occident i els seus adversaris

Traducció de Ricard Ripoll

Alianza Editorial

Títol original: *Le labyrinthe des égarés: L'Occident et ses adversaires*

Disseny de la col·lecció: Estrada Design
Disseny de la coberta: Manuel Estrada
Fotografia de Javier Ayuso

Reservats tots els drets.

El contingut d'aquesta obra està protegit per la llei, que estableix penes de presó i multes, a més de les indemnitzacions corresponents per danys i perjudicis, per a aquells que reproduïxin, plagiiïn o comuniquin públicament, totalment o parcialment, una obra literària, artística o científica, o la seva transformació, interpretació o execució artística fixada en qualsevol tipus de suport o comunicada per qualsevol mitjà, sense l'autorització preceptiva.



© Éditions Grasset & Fasquelle, 2023
© de la traducció: Ricard Ripoll, 2024
© Alianza Editorial, S.A. Madrid, 2024
Carrer Valentín Beato, 21
28037 Madrid
www.alianzaeditorial.es
ISBN: 978-84-1148-693-4
Dipòsit legal: M. 4.679-2024

Índex

| | |
|-----|------------------------------------|
| 11 | Pròleg |
| 17 | I. Les espurnes japoneses |
| 81 | II. El «paradís» dels treballadors |
| 153 | III. Una marxa tan llarga |
| 267 | IV. La ciutadella d'Occident |
| 331 | Epíleg. Un món per reconstruir |
| 359 | Bibliografia |

*En record de la meua mare,
que va néixer a Egipte el 1921
i va morir a França el 2021*

PRÒLEG

El passat no mor mai.

Ni tan sols és passat.

The past is never dead.

It's not even past.

William FAULKNER (1897-1962),

Rèquiem per una monja (1951)

LA HUMANITAT VIU ACTUALMENT un dels períodes més perillosos de la seva història. En alguns aspectes, el que està passant no té precedents; però en d'altres aspectes, ens mantenim en la línia dels conflictes anteriors que han enfrontat Occident amb els seus adversaris. Aquest llibre s'interessa precisament pels enfrontaments del passat llunyà i proper.

No m'allargaré en les reaccions que l'expansió colonial europea ha provocat, en totes les latituds, i que han estat innumbrables. La meva intenció és orientar clarament el missatge i limitar-me als països que, en el transcurs dels dos darrers segles, han intentat desafiar de manera decidida la supremacia global d'Occident.

Només en compto tres: el Japó imperial, la Rússia soviètica i la Xina.

ABANS DE PRESENTAR ELS SEUS itineraris tan singulars, i sense pretendre anticipar el desenllaç dels conflictes actuals, una pregunta s'imposa: tenim realment avui davant dels ulls la decadència d'Occident?

És evident que aquesta pregunta no és nova, es planteja de manera recurrent des de la Primera Guerra Mundial; i, per cert, sovint

en els escrits dels mateixos europeus, la qual cosa no és d'estranyar, ja que les potències del vell continent han conegut efectivament un «desclassament» en relació amb el rang que tenien al món a l'època dels grans imperis colonials.

No obstant això, gran part de la preponderància perduda ha estat «recuperada» pels Estats Units d'Amèrica, aquesta altra potència occidental. La gran nació de l'altra banda de l'Atlàntic va ascendir fins al primer lloc ja fa més de cent anys; es va encarregar de barrar el pas a tots els enemics del seu bàndol; i en el moment d'escriure aquestes línies, conserva la primacia —gràcies al seu poder militar, a les seves capacitats científiques i industrials, així com a la seva influència política, cultural i mediàtica en el conjunt del planeta.

Aquesta potència avui també estaria a punt de caure del seu pedestal? Estaríem assistint al desclassament de tot Occident i a l'aparició d'altres civilitzacions, d'altres potències dominants?

A totes aquestes preguntes que, inevitablement, perseguiran els nostres congèneres al llarg del segle, aportaré, per la meua banda, una resposta matisada: sí, el declivi és real i de vegades pren la forma d'una autèntica fallida política i moral; però tots aquells que lluiten contra Occident i en desafien la supremacia, amb raons vàlides o no, experimenten una fallida encara més greu que la seva.

La meua convicció, en aquest assumpte, és que ni els occidentals ni els seus nombrosos adversaris no són capaços avui de treure la humanitat del laberint en el qual aquesta s'ha extraviat.

A ALGUNS DELS MEUS CONTEMPORANIS aquest diagnòstic, suposo, els tranquil·litzaria. Conscients de les dificultats que coneixen les seves pròpies nacions, no els desagradaria pensar que els altres estan també prou malament. Però si ens situem en una perspectiva més ampla, només podem angoixar-nos davant aquest *extraviament* generalitzat,

aquest *esgotament* del món, aquesta incapacitat de les nostres diverses civilitzacions per resoldre els problemes tan espinosos que el nostre planeta ha d'afrontar.

M'agrada creure, però, que aquesta aprensió que sento, i que molts altres senten, a qualsevol lloc acabarà despertant una consciència saludable. Si cap nació, cap comunitat humana, cap àrea de civilització no posseeix totes les virtuts i no té totes les respostes, si no n'hi ha cap que tingui la capacitat o el dret d'exercir el domini sobre les altres, i tampoc cap d'elles no vol ser submissa, menyspreada o marginada, ¿no hauríem de repensar de dalt a baix la manera com es governa el nostre món, per tal de preparar, per a les pròximes generacions, un futur més serè, que no sigui determinat per guerres fredes o calentes, ni per lluites sense fi per la supremacia?

PERQUÈ ANEM PEL CAMÍ EQUIVOCAT si creiem que la humanitat ha de tenir obligatòriament al capdavant una potència hegemònica, i que només cal esperar que sigui la menys dolenta, la que menys ens escarnirà, la que ens posarà el jou menys feixuc. Cap d'elles no mereix ocupar una posició tan esclafadora —ni la Xina, ni Amèrica, ni Rússia, ni l'Índia, ni Anglaterra, ni Alemanya, ni França ni tan sols l'Europa unida. Totes, sense excepció, es tornarien arrogants, depredadores, tiràniques, odioses, si esdevinguessin omnipotents, encara que seguissin els més nobles principis.

Aquesta és la gran lliçó que ens dona la història, i potser aquí rau, més enllà de les tragèdies d'ahir i d'avui, l'esborrany d'una solució.

I

Les espurnes japoneses

«S'abandonaran els mals hàbits del passat i a partir d'aleshores tot es basarà en les justes lleis de la natura. El coneixement serà investigació a tot el món...»

Jurament de l'emperador Meiji
6 d'abril del 1868

EN ELS ÚLTIMS DIES de maig de 1905, una notícia sorprenent es va escampar, provinent d'Extrem Orient: la flota imperial russa, que havia marxat amb gran fanfàrria del Bàltic, set mesos abans, amb l'objectiu d'infligir un correctiu als japonesos, hauria estat aniquilada. Més de cinc mil homes haurien mort al mar i uns altres sis mil haurien estat fets presoners, inclòs el vicealmirall Rozhdestvensky. Greument ferit al cap, se l'estaria tractant en un hospital de l'illa de Kyushu, on el seu adversari, l'almirall Tōgō Heihachirō, artífex de la victòria, hauria anat a fer-li una visita de cortesia i s'hauria preocupat pel seu estat de salut.

El món sencer reaccionà amb incredulitat i estupefacció. Feia tant de temps que les potències europees practicaven, amb rigor i eficàcia, la política de les canoneres! Quan un sàtrapa d'ultramar, fos el dei d'Alger, el nabab de Bengala, el sultà de Zanzíbar o fins i tot l'emperador de la Xina, es mostrava recalcitrant, indòcil o insolent, s'enviaven uns quants vaixells perquè acceptés millors disposicions.

I llavors, de sobte, a l'estret de Tsushima, es van enviar les «canoneres» del tsar, sense cap respecte, al fons del mar. De totes les embarcacions de la flota, que en tenia una trentena, només tres van poder arribar a Vladivostok.

Els que seguien de prop els esdeveniments del darrer any no haurien hagut d'estranyar-se. Des del principi del conflicte, el febrer de 1904, els russos mostraven signes de debilitat, per terra i per mar. A les cancelleries, es comentava que l'imperi dels tsars, tot i ser immens, no estava menys malalt que el dels sultans otomans. Ara bé, pocs s'esperaven una derrota com aquella.

A Londres, Berlín, París i Viena, els diaris apuntaven que, per primera vegada, «un poble de color» havia superat una gran potència europea i advertien els lectors del «perill groc». Als Estats Units, una de les poques persones que es va alegrar de l'esdeveniment fou, de manera lògica, l'acadèmic negre W. E. B. Du Bois, que agraià als japonesos el fet de trencar «l'estúpida màgia moderna de la paraula *blanc*».

*

FEIA GAIREBÉ MIG MIL·LENNI QUE «l'home blanc» havia establert la seva preeminència al món. Si haguéssim d'assignar un segle a la seva «elevació», aquest seria el segle quinze.

El «Quattrocento», com l'anomenen els italians, havia debutat, però, sota unes estrelles completament diferents. Des de 1405, una gegantina flota xinesa havia realitzat diverses expedicions marítimes, de vegades composta per vint-i-vuit mil tripulants i més de dos-cents vaixells, entre ells una seixantena d'enormes juncs que transportaven, tant a l'anada com a la tornada, tot de fabulosos tresors. La comandava un personatge extraordinari, l'almirall Zheng He. Provenent d'una família d'alts funcionaris xinesos de religió musulmana, la seva missió era explorar totes les zones costaneres que s'estenen des de les illes de la Sonda fins a la Banya d'Àfrica, passant per les Índies, Pèrsia i la península Aràbiga, per descriure-les i cartografiar-les, per

teixir amb elles relacions d'intercanvi, per demostrar mitjançant la munificència de la flota la del sobirà que l'havia armat i, també, sempre que fos possible, per obtenir dels súbdits de l'Imperi del Mig els tributs que en marcarien el vassallatge.

Zheng He podria haver passat a la història com el primer d'una línia d'exploradors xinesos, però el seu setè viatge seria l'últim. L'ascensió d'un nou emperador el 1424 havia canviat la situació i havia frenat l'impuls. Es decretà que les expedicions havien estat cares i supèrflues. La flota es descuidà i començà a decaure. Després s'ordenà enderrocar-la, amb l'amenaça de castigar severament qualsevol que intentés reconstruir-la.

La Xina es tancà llavors sobre si mateixa, infligint-se un llarg estancament debilitant del qual trigaria segles a desprendre's.

A LA MATEIXA ÈPOCA, PERÒ a l'altra banda del món, s'iniciava el moviment invers. Un príncep europeu, Enric de Portugal, també conegut com a Enric el Navegant, tot i que havia navegat ben poc, decidia finançar i apadrinar una sèrie d'expedicions costeres cap a l'Àfrica negra. Aquestes començaren amb la descoberta de les Açores el 1427 i seguiren fins al golf de Guinea, on els europeus encara no s'havien aventurat, i fins al cap de Bona Esperança.

En les dècades següents, tot de capitans, aventurers, comerciants, botànics i missioners provinents de Gènova, Venècia, Porto, Bristol, Amsterdam o Saint-Malo solcarien els oceans. Una vasta empresa d'exploració, colonització, explotació i conquesta, que situaria l'Europa occidental, durant segles, com el centre polític, econòmic i intel·lectual del planeta.

La iniciativa del príncep Enric no només fou el fruit de la seva passió personal pel descobriment de la Terra, dels seus pobles i de les seves riqueses. Pertanyia a un vast moviment de despertar cultural i

de plenitud que mereix totalment el nom que se li reconeix en la història: el Renaixement. Així, l'Occident cristià començà a sortir del llarg túnel que havia representat l'edat mitjana, tot un mil·lenni inaugurat amb les invasions bàrbares i que s'acabava amb la pesta negra i la guerra dels Cent Anys.

Pensat com un retorn als dies gloriosos de la Grècia i la Roma antigues, el Renaixement seria infinitament més que això. Una civilització eminentment nova naixeria, i en cent àmbits alhora, des de les pràctiques comercials a les tècniques artístiques, sense oblidar la impremta, un invent xinès que Gutenberg recuperarà i desenvoluparà a partir de 1440.

Original i agosarada, la civilització europea que sorgí del Renaixement aconseguiria allò que ningú més no havia pogut fer abans: conquerir tot el planeta, tant en el sentit literal com en el sentit figurat, i tant amb els mètodes més refinats com amb els més brutals.

DURANT ELS QUATRE SEGLES següents, del segle XVI al segle XIX, la supremacia d'Occident no va parar d'ampliar-se i de consolidar-se. A tot el planeta i en tots els àmbits.

Al principi, arran de la conquesta de Constantinoble el 1453, els otomans encara esperaven eixamplar les fronteres fins a Budapest, i fins a les portes de Viena. Però la seva embranzida es veié frustrada, per terra i per mar. I si bé el seu imperi no es transformà de seguida en el «malalt» que acabaria esdevenint, no tingueren mai més la força per imposar-se.

I, de fet, ja no es tornaria a veure emergir, en cap lloc del món, i durant molt de temps, cap potència capaç de desafiar la preeminència europea. Evidentment, van existir, ací i allà, algunes dinasties glòries, com els mogols a l'Índia, que van construir el Taj Mahal, o els safàvides de Pèrsia, que van fer l'esplendor d'Esfahan. Però només els europeus encara tenien ambicions planetàries, només ells seguien assegurant-se possessions més enllà dels mars i dels oceans.

Els primers imperis que es van estendre sobre diversos continents foren el d'Espanya i el de Portugal, que es repartiren una gran part del Nou Món; aviat seguiren Anglaterra, França i els Països Baixos;

i, més tard, al segle XIX, tres estats novament constituïts, que reclamaven la seva part del «pastís» colonial: Bèlgica, Alemanya i Itàlia. Els russos, de la seva banda, havien decidit conquerir, a partir d'em-bats territorials successius, un imperi asiàtic gegantí que anava dels contraforts de l'Ural fins a les ribes del mar del Japó, on fundaren Vladivostok sobre una península que la Xina els havia cedit.

Allà on els europeus trobaren un avantatge, particularment a les Amèriques i també a Austràlia, hi establiren colònies de poblament; de vegades, barrejant-se amb les poblacions locals, però, generalment, desposseint-les de les seves terres, fent-les fora o exterminant-les. En altres llocs, es limitaren a enviar-hi soldats i administradors. Generacions d'escolars han estudiat a partir de llibres de text que mostraven, als mapes del món, amplis espais en rosa, blau, violeta, groc o verd corresponents als diversos imperis colonials europeus. I això només era un aspecte de la realitat. Moltes països, sense tenir cap mena de coloració, estaven sotmesos a «capitulacions», a «tractats desiguals» o forçats a ser protectorats.

SI AQUESTA EXPANSIÓ GEOGRÀFICA VA poder continuar i perpetuar-se és perquè anava acompanyada d'un formidable desenvolupament material i moral que aviat transformaria en profunditat les nacions concernides.

A partir del segle XVIII, Europa occidental entrà en l'època de la Revolució Industrial, que començà a Anglaterra abans d'arribar al continent, i que, sens dubte, fou un dels punts d'inflexió més decisius de tota l'aventura humana. Amb ella començà una vertiginosa expansió de les ciències, de les tècniques i de les idees, que no quedarien mai enrere, i que generaria la civilització més avançada, més dinàmica, més ambiciosa de la història. Una civilització prometana, de la qual tots som, encara avui, i siguin quines siguin les

nostres afiliacions o les nostres creences, a la vegada els hereus i les criatures.

Com que es tracta d'un moviment tan gran i tan complex, seria tediós embarcar-se en un estudi detallat dels seus orígens, de les seves etapes o de les seves conseqüències. Per tant, em limitaré a recordar l'evidència, és a dir, que la Revolució Industrial, al mateix temps que assegurava als occidentals la preponderància econòmica i la superioritat militar, en trastocà profundament les societats; una metamorfosi que fou sovint traumàtica, però que acabà establint la seva primàcia intel·lectual i moral arreu del món.

Aparegueren noves idees sobre els drets dels ciutadans, els deures dels governants, el lloc de la religió i els seus límits. Es produïren grans insurreccions, en particular la Revolució Gloriosa anglesa el 1688, la guerra d'Independència americana el 1776 i la Revolució Francesa el 1789, que donarien als pobles afectats una nova confiança i que identificarien Occident, als ulls de tot el món, amb les nocions de modernitat, llibertat i progrés.

A partir d'aleshores dominaria el món, tant per la força del coneixement i del pensament com per la força de les armes. Les altres branques de la humanitat, fins i tot les nacions més nombroses, fins i tot aquelles que havien construït en el passat grans civilitzacions i poderosos imperis, es veurien obligades a reconèixer-ne la preeminència. El planeta ja només viuria al ritme dels occidentals, dels seus invents, de les seves rivalitats, de les seves utopies, de les seves revolucions, de les seves guerres i dels seus tractats de pau. Només ells seguirien tenint un autèntic protagonisme a escala mundial; els altres no serien més que uns comparses, uns auxiliars, uns extres, alhora bocabadats, meravellats, ferits, frustrats i impotents; doblegant-se amb desgana a la voluntat dels vencedors, tot somiant en venjances i aldarulls.